



Fusion of Horizons in the Novel *Island of Bewilderment*: A Reflection Based on Gadamer's Theory

Faezeh Arab yousefabadi 

Associate Professor of Persian language and literature from Letters & humanities faculty of University of Zabol, Zabol, Iran.
E-mail: famoorab@uoz.ac.ir

DOI: [10.22034/perlit.2025.66704.3785](https://doi.org/10.22034/perlit.2025.66704.3785)

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 11 April 2025

Received in revised form 26
Mey 2025

Accepted 14 July 2025

Published online 22 July 2025

Keywords:

Island of Bewilderment, Simin
Daneshvar, Gadamer, fusion of
horizons, hermeneutic
dialogue, pre-understanding.

ABSTRACT

The novel *Island of Bewilderment* by Simin Daneshvar, through its multilayered narrative, portrays the narrative experiences of characters amid the social, cultural, and historical challenges of contemporary Iran. This work, by emphasizing character interactions and their reflection on beliefs, creates a space for contemplating the process of human understanding and the transformation of consciousness. This study aims to analyze how the concepts of pre-understanding, hermeneutic dialogue, and fusion of horizons are represented in the novel's narrative structure and character development, drawing on Hans-Georg Gadamer's hermeneutic theory. Employing a qualitative method, the research meticulously analyzes the narrative content, dialogues, and historical contexts to explore the application of Gadamerian concepts within the text. The findings reveal that characters, particularly Hasti, engage in interpretive processes through interactions with others and encounters with diverse perspectives. This process, shaped by dialogues between characters holding traditional and modern beliefs, leads to a reevaluation of pre-understandings and ultimately to a fusion of horizons. This fusion, understood as the blending of differing viewpoints to create new understanding, manifests in the intellectual and emotional transformation of the characters. Consequently, *Island of Bewilderment* emerges not only as a literary work but also as a hermeneutic space for mutual understanding and the reconstruction of human consciousness. By depicting the tension between tradition and modernity, rationality and mysticism, and individuality and collectivity, the novel serves as a mirror of Iran's cultural and historical dialogue on the cusp of social transformations.

Cite this article: Arab yousefabadi, F. (2025). Fusion of Horizons in the Novel *Island of Bewilderment*: A Reflection Based on Gadamer's Theory. *Persian Language and Literature*, 78 (251), 250-265.
<http://doi.org/10.22034/perlit.2025.66704.3785>



© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Employing a non-linear and dialogue-driven narrative, *Jazireh-ye Sargardāni* (Island of Bewilderment) reflects the tensions between tradition and modernity, rationality and mysticism, and individuality and collectivity in 1970s Iran. In this novel, Daneshvar transcends monophonic narrative structures, creating a space wherein characters, through multi-layered dialogues, engage in a re-evaluation of their beliefs and presuppositions. This characteristic renders the novel analyzable as a hermeneutic laboratory. Gadamer's theory, with its emphasis on the dynamism of understanding as a dialectical process situated within history and language, offers an effective framework for examining this work. Accordingly, the central research question is: "How are the key concepts of Gadamer's hermeneutics represented in the narrative structure and characterization of *Jazireh-ye Sargardāni*?"

Literature Review and Methodology

The existing body of research on *Jazireh-ye Sargardāni* predominantly focuses on sociological analyses, existential psychology, and feminist studies. For instance, Daryānavard et al. (1402/2023-2024) have examined the crisis of female identity in the confrontation between tradition and modernity, while Morādi (1400/2021-2022) has analyzed the characters' state of bewilderment based on the theories of Irvin Yalom. Furthermore, studies such as Abdāli et al. (1400/2021-2022) have emphasized the reinterpretation of classical poetry within the novel. However, despite the richness of previous studies, a significant research gap exists concerning the application of hermeneutic theories—particularly Gadamer's philosophy. The present article, by addressing this lacuna, not only offers a novel interpretation of the novel but also strengthens the nexus between literature and philosophy within Iranian studies. Employing a qualitative approach and the method of textual content analysis, this research investigates the correspondence between Gadamerian concepts and the narrative elements of *Jazireh-ye Sargardāni*. Data have been extracted through a meticulous examination of dialogues, monologues, and the historical-cultural contexts of the novel. The research hypothesis posits that Daneshvar's novel, through its representation of hermeneutic concepts, provides a framework for the experience of interpretation and the transformation of consciousness. Drawing upon Gadamer's primary texts—such as *Truth and Method*—and relevant scholarly works, this analysis examines three components: preconception (Vorurteil/pre-understanding), dialogue, and the fusion of horizons in the characters' interactions.

Conclusion

The findings indicate that the novel's characters—particularly Hasti—operate within the framework of their pre-existing cultural and ideological learned structures. For example, Salim, informed by mystical pre-understandings, perceives the material world as a veil obscuring truth, whereas Morād, relying on Marxist doctrines, attributes social crises to despotism. These preconceptions are challenged within the characters' dialogues. Two types of dialogue were identified in the novel: 1) confrontational dialogues that culminate in an impasse (such as the dispute between Salim and Hasti regarding Marxism), and 2) authentic dialogues that lead to a fusion of horizons (such as the final dialogue between Hasti and Salim). The process of fusion, particularly evident in the character of Hasti, manifests as an intellectual transformation; she transitions from a simplistic opposition to tradition towards a selective and multi-layered understanding, thereby embracing aspects of spirituality and tradition while maintaining critical rationality. Consequently, *Jazireh-ye Sargardāni* is not merely a literary narrative but a hermeneutic space for the reconstruction of human consciousness. By depicting the dialectic of tradition and modernity, the novel invites the reader to participate in the

process of understanding, demonstrating that truth is engendered through reciprocal discourses and the fusion of intellectual horizons. This research provides a model for analyzing literary texts through philosophical approaches and constitutes a step towards elucidating the indissoluble link between literature and hermeneutics.

Keywords: *Island of Bewilderment*, Simin Daneshvar, Hans-Georg Gadamer, Philosophical Hermeneutics, Fusion of Horizons, Hermeneutic Dialogue, Preconception (Pre-understanding), Narrative Analysis.

امتزاج افق‌ها در رمان جزیره سرگردانی: تأملی بر بنیاد نظریه گادامر

فائزه عرب یوسف‌آبادی

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه زابل، زابل، ایران. رایانامه: famoarab@uoz.ac.ir

DOI: [10.22034/perlit.2025.66704.3785](https://doi.org/10.22034/perlit.2025.66704.3785)

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	رمان جزیره سرگردانی نوشته سیمین دانشور، با روایتی چندلایه، تجربه‌های روایی شخصیت‌ها را در بستر چالش‌های اجتماعی، فرهنگی و تاریخی ایران معاصر بازتاب می‌دهد. این اثر با تمرکز بر تعاملات شخصیت‌ها و بازاندیشی در باورهایشان، فضایی برای تأمل در فرایند فهم انسانی و تحول آگاهی فراهم می‌کند. پژوهش حاضر با هدف تحلیل چگونگی بازنمایی مفاهیم پیش‌بینی، گفت‌وگوی هرمنوتیکی و امتزاج افق‌ها در ساختار روایی و شخصیت‌پردازی رمان، براساس نظریه هرمنوتیکی هانس-گئورگ گادامر انجام شده‌است. روش تحقیق کیفی است و با تحلیل محتوای دقیق روایت، گفتگوها و زمینه‌های تاریخی، کارکرد مفاهیم گادامری در متن بررسی شده‌است. یافته‌ها نشان می‌دهد که شخصیت‌ها، به‌ویژه «هستی»، از طریق تعامل با دیگران و مواجهه با دیدگاه‌های متفاوت، وارد فرایند تأویل می‌شوند. این فرایند که از گفت‌وگوهای میان شخصیت‌ها با باورهای سنتی و مدرن شکل می‌گیرد، به بازاندیشی در پیش‌بینی‌ها و درنهایت به امتزاج افق‌ها می‌انجامد. این امتزاج، به معنای آمیختگی دیدگاه‌های متفاوت و خلق فهمی نوین، در تحول فکری و عاطفی شخصیت‌ها نمود می‌یابد. درنتیجه، جزیره سرگردانی هم به‌عنوان اثری ادبی و هم به‌عنوان فضایی هرمنوتیکی برای فهم متقابل و بازسازی آگاهی انسانی قابل‌توجه است. این رمان، با نمایش کشاکش میان سنت و مدرنیته، عقلانیت و عرفان، و فردیت و جمع، آینه‌ای از گفت‌وگوی فرهنگی و تاریخی ایران در آستانه تحولات اجتماعی است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۳۱	
کلیدواژه‌ها: جزیره سرگردانی، سیمین دانشور، گادامر، امتزاج افق‌ها، گفت‌وگوی هرمنوتیکی، پیش‌بینی.	

استناد: عرب یوسف‌آبادی، فائزه. (۱۴۰۴). امتزاج افق‌ها در رمان جزیره سرگردانی: تأملی بر بنیاد نظریه گادامر. *زبان و ادب فارسی*، ۷۸ (۲۵۱)، ۲۶۵-۲۵۰.

<http://doi.org/10.22034/perlit.2025.66704.3785>



© نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

۱. مقدمه

رمان جزیره سرگردانی نوشته سیمین دانشور، اثری برجسته در ادبیات معاصر فارسی است که با روایتی چندلایه و پیچیده، تجربه‌های روایی شخصیت‌ها را در بستری از چالش‌های اجتماعی و فرهنگی ایران معاصر بازتاب می‌دهد. این رمان، با فاصله‌گیری از سنت‌های روایی تک‌صدا و خطی، فضایی چندآوا خلق می‌کند که در آن، تعاملات فکری و عاطفی شخصیت‌ها به تأمل در مسائل بنیادین هویت، باور و جایگاه انسان در جهان می‌انجامد. سبک روایی دانشور که از ساختارهای سنتی گذر کرده و به بازنمایی لایه‌های عمیق آگاهی و تردیدهای انسانی پرداخته، این اثر را به متنی تأویلی و فلسفی تبدیل کرده‌است که فراتر از یک داستان صرف، به کاوش در فرایند فهم و تحول آگاهی انسانی می‌پردازد. جزیره سرگردانی، با نمایش تنش‌های میان سنت و مدرنیته، به‌عنوان آینه‌ای از گفت‌وگوهای فرهنگی و تاریخی ایران، امکان خوانش‌های متعدد را فراهم می‌آورد و از این رو، بستری مناسب برای تحلیل‌های هرمنوتیکی است.

نظریه هرمنوتیکی هانس-گئورگ گادامر، فیلسوف برجسته آلمانی، چارچوبی دقیق و کارآمد برای تحلیل این رمان ارائه می‌کند. گادامر فهم را فرایندی پویا و دیالکتیکی می‌داند که در بستر تاریخ، زبان و سنت شکل می‌گیرد. او فهم متن و جهان را نتیجه تعامل میان دیدگاه‌های فرد و زمینه‌های فرهنگی و تاریخی او می‌بیند. تناسب جزیره سرگردانی با نظریه گادامر در توانایی آن برای نمایش فرایند فهم و تأویل نهفته‌است. این رمان، با تأکید بر تعاملات شخصیت‌ها و بازاندیشی در باورهایشان، فضایی ایجاد می‌کند که در آن، معنا هم به‌صورت ثابت و ازپیش‌تعیین‌شده و هم در جریان گفت‌وگو و مواجهه با دیدگاه‌های گوناگون شکل می‌گیرد. ساختار روایی رمان که از دیالوگ‌های چندآوایی و روایت‌های غیرخطی بهره می‌برد، تجربه فهم را به‌عنوان فرایندی پویا برجسته می‌سازد. شخصیت‌ها در این اثر، در چارچوبی از باورهای فرهنگی و تاریخی، به تأویل جایگاه خود و جهان پیرامونشان می‌پردازند که این امر با تأکید گادامر بر نقش سنت و تاریخ در فهم هم‌سو است. افزون بر این، تردیدهای فکری و عاطفی شخصیت‌ها که در کشاکش میان سنت و مدرنیته نمود می‌یابد، این رمان را به متنی تبدیل کرده‌است که در آن، معنای نهایی در فضای بینابینی تعاملات شکل می‌گیرد. این ویژگی‌ها، جزیره سرگردانی را به اثری تأویلی و چندلایه بدل می‌سازد که فراتر از روایت داستانی، به کاوش در پرسش‌های فلسفی و وجودی می‌پردازد.

پرسش اصلی پژوهش این است که مفاهیم نظریه گادامر چگونه در ساختار روایی و شخصیت‌پردازی جزیره سرگردانی بازنمایی شده‌اند؟

هدف پژوهش، تحلیل دقیق مفاهیم دیدگاه گادامر در متن رمان از طریق بررسی عناصر روایی و زمینه‌های فرهنگی آن است. این پژوهش، با الهام از دیدگاه گادامر، فهم رمان را فرایندی پویا می‌داند که در تعامل میان متن و خواننده شکل می‌گیرد. روش پژوهش کیفی است و با تحلیل محتوای دقیق متن، تطابق مفاهیم گادامری با عناصر روایی بررسی شده‌است. این روش، امکان شناسایی چگونگی بازنمایی مفاهیم هرمنوتیکی را در ساختار و محتوای رمان فراهم می‌آورد و به درک عمیق‌تری از پیوندهای فلسفی و ادبی آن کمک می‌کند.

فرضیه پژوهش این است که جزیره سرگردانی، از طریق بازنمایی مفاهیم دیدگاه گادامر، بستری برای تجربه تأویل و تحول آگاهی فراهم می‌کند. این فرضیه بر این ایده استوار است که مفاهیم هرمنوتیکی به‌صورت ضمنی در ساختار و محتوای رمان بازتاب یافته‌اند و امکان خوانشی نوین از آن را فراهم می‌کنند. پژوهش حاضر، با تمرکز بر این مفاهیم، به دنبال ارائه خوانشی است که علاوه بر اینکه به تحلیل ادبی جزیره سرگردانی کمک کند، جایگاه آن را به‌عنوان اثری حاوی مباحث فلسفی در ادبیات معاصر فارسی تثبیت نماید و پیوند میان ادبیات و فلسفه را تقویت کند.

۲. خلاصه رمان

رمان جزیره سرگردانی داستان زندگی عاطفی، روانی، فکری، خانوادگی و اجتماعی دختری جوان به نام هستی نوریان را روایت می‌کند. وقایع این رمان در بازه‌ای کمتر از یک سال، در فاصله سنی ۲۶ تا ۲۷ سالگی «هستی» رخ می‌دهد و نویسنده با دیدگاه دانای کل آگاه به درون و بیرون شخصیت‌ها، حوادث درونی و بیرونی زندگی او را بازمی‌تاباند. زمان وقوع داستان به سال ۱۳۵۶ بازمی‌گردد؛ سالی پرتلاطم در تاریخ معاصر ایران. هستی تحصیلات عالی خود را در رشته نقاشی از دانشکده هنرهای زیبا به پایان رسانده و در طول دوران دانشجویی با دو استاد تأثیرگذار، مانی (استاد نقاشی) و سیمین خانم (مدرس تاریخ هنر)، آشنا می‌شود. این آشنایی، او را در معرض تأثیرات فکری عمیقی قرار می‌دهد که از طریق سیمین، به اندیشه‌های چهره‌هایی چون جلال آل‌احمد و خلیل ملکی نیز متصل می‌شود. همچنین، در یکی از روزهای برفی، طی ماجرای ساده اما سرنوشت‌ساز، با دانشجوی هم‌دانشکده‌اش، مراد پاکدل، آشنا می‌شود و به تدریج رابطه‌ای صمیمی و عاطفی میان آن دو شکل می‌گیرد؛ رابطه‌ای که گرچه عاشقانه است، اما با تردید و ابهام نیز آمیخته است.

هستی به دلیل شرکت در تظاهرات دانشجویی، به مدت دو ماه زندانی می‌شود؛ و پس از آزادی، مراد از شورای دانشجویی استعفا می‌دهد و به شکل مرموزی راهی مشهد می‌شود. این کناره‌گیری ناگهانی، هستی را به لحاظ عاطفی در خلأی عمیق فرو می‌برد؛ احساس تنهایی و سردرگمی سراسر وجودش را درمی‌نورد. در این شرایط، مادرش در حمام سونا با زنی به نام خانم فرخی آشنا می‌شود که در پی یافتن همسری مناسب برای پسر فرنگ‌دیده‌اش است. این آشنایی به پیوندی تازه در زندگی هستی منجر می‌شود. پسر خانم فرخی، سلیم فرخی، جوانی تحصیل‌کرده در رشته عرفان تطبیقی از انگلستان است که پس از بازگشت به ایران، به دلیل عدم پذیرش در دانشگاه، ناچار به فعالیت در حجره پدرش در بازار می‌شود. او در زمینه فروش دکمه فعالیت دارد و در پی توسعه کسب‌وکار خانوادگی است. از نخستین دیدار، میان هستی و سلیم کششی متقابل شکل می‌گیرد؛ گرچه تفاوت‌های فکری، تضادهای اعتقادی و ناهماهنگی‌های شخصیتی‌شان قابل‌انکار نیست، اما هر دو به نوعی شیفته یکدیگر می‌شوند. در نهایت، هستی و سلیم، دور از نگاه دیگران، بر مبنای تعهدی خصوصی و دست‌نوشته‌ای مشترک، با یکدیگر پیمان زناشویی می‌بندند و به صورت پنهانی زن و شوهر می‌شوند و پیوندی ایجاد می‌کنند میان دو جهان متفاوت: یکی آکنده از تعقل و عرفان و دیگری لبریز از تردید و تجربه‌های عاطفی ناتمام.

۳. پیشینه تحقیق

درباره محتوا و ساختار روایی رمان جزیره سرگردانی پژوهش‌هایی انجام شده است؛ از جمله:

دریانورد، محمودی و عباسی در مقاله «بحران هویت زنان در دو رمان جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان سیمین دانشور» (۱۴۰۲)، روند خویش‌شناسی و بحران هویت زنان را در این دو رمان بررسی کرده و نشان دادند که ورود مؤلفه‌های مدرن به جامعه ایرانی چگونه منجر به تقابل‌های متعددی همچون سنت و مدرنیته، غرب‌زدگی و غرب‌گرایی و تأثیر مکاتب فکری مدرن شده است.

مرادی در مقاله «بررسی سرگستگی و تصمیم در رمان جزیره سرگردانی براساس اصول روان‌شناسی وجودی (آراء اروین یالوم)» (۱۴۰۰) براساس نظریات روان‌شناسی وجودی، مسئله تصمیم‌گیری و سرگردانی شخصیت‌ها را تحلیل کرده است. این پژوهش نشان داده که شخصیت‌های این رمان عمدتاً برای گریز از اضطراب وجودی، از ترفند جابه‌جایی مسئولیت بهره می‌گیرند و تصمیم‌های سرگردان بیشترین تکرار را در روایت دارند.

ابدالی، صفری و ظاهری در مقاله «معاصر سازی اشعار کهن در رمان جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان سیمین دانشور» (۱۴۰۰)، نشان داده‌اند که دانشور بیش از همه از اشعار حافظ استفاده کرده و آن‌ها را در خوانشی نو با مفاهیم اجتماعی-سیاسی روزگار خود هماهنگ ساخته‌است. اشعار کهن در این رمان‌ها نه تنها نقش زینتی ندارند، بلکه بخشی از ساختار آن‌ها شده‌اند و در شخصیت‌پردازی و بازتاب اندیشه‌های نویسنده تأثیر عمیقی داشته‌اند.

بش‌دشت، صادقی آسیابادی و ده‌چشمه در مقاله «تحلیل دیدگاه‌های عرفانی و تبیین مؤلفه‌های شبه‌عرفانی در رمان جزیره سرگردانی» (۱۳۹۹) به بررسی دیدگاه‌های عرفانی در دنیای مدرن پرداختند. این پژوهش سه نگرش را در رمان شناسایی کرده‌است: نگرش سنتی و مقلدانه، نگرش انتقادی که به انکار عرفان می‌پردازد و نگرش تردیدی که بیانگر عدم قطعیت باورهای دینی نسل جوان است.

رنجبر در مقاله «سه تفسیر از رمان جزیره سرگردانی» (۱۳۹۸)، نشان داده که جزیره سرگردانی یکی از هنرمندانه‌ترین رمان‌های تعلیمی فارسی است که دارای دو لایه روایی و رمزی است. نویسنده در این مقاله آرای تاریخی، فلسفی و هنری سیمین دانشور را از طریق گفتار شخصیت‌ها، راوی و حوادث داستان استخراج کرده‌است.

صفری و ظاهری در مقاله «گفتمان عرفان در رمان جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان» (۱۳۹۷) نشان دادند که سه گفتمان عرفانی «سنتی»، «مدرن» و «نیمه‌سنتی» در این رمان بازنمایی شده‌است. گفتمان سنتی بر احیای عرفان برای رهایی از سرگردانی تأکید دارد، گفتمان مدرن عرفان را بی‌اثر دانسته و نقد کرده و گفتمان نیمه‌سنتی عرفانی را ارائه داده که با جامعه مدرن همخوانی دارد. مقاله دیگر «خوانش پسااستعماری رمان جزیره سرگردانی» (۱۳۹۵)، نوشته سمیه حاجتی و احمد رضی است. این پژوهش با استفاده از مفاهیم پسااستعماری، مانند دیگری‌سازی، جنسیت و زبان، به تحلیل این رمان پرداخته و نشان داده که دانشور علاوه بر نقد غرب‌گرایی، بر اهمیت سطح فرهنگی و میزان آگاهی در واکنش افراد نسبت به استعمار تأکید کرده‌است.

قنبری در مقاله «تحلیل جامعه‌شناختی آثار سیمین دانشور» (۱۳۹۵) به ارتباط تحولات اجتماعی و انقلاب‌های درونی و بیرونی با ساختار ادبی و اجتماعی پرداخته‌است. پژوهش دیگر مقاله «واقعیت و تخیل دو مؤلفه هویت‌سازی در سه شخصیت رمان جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان» (۱۳۹۳)، نوشته رنجبر، ابراهیم است. این مقاله نشان داده که دانشور در این دو رمان از زبان هنری و نمادین بهره برده و شخصیت‌های اصلی خود را براساس هویت تاریخی روشنفکران معاصر خلق کرده‌است، به‌گونه‌ای که سطح روایی رمان یک داستان تخیلی است، اما سطح رمزی آن حاوی نظریات تاریخی نویسنده درباره تاریخ معاصر ایران بین سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷ است. مقاله‌ای با عنوان «نقد جامعه‌شناختی رمان جزیره سرگردانی» (۱۳۸۹) نوشته مریم عاملی رضایی، نیز نوشته شده که نویسنده در آن با تمرکز بر درون‌مایه اجتماعی رمان، به مسئله بحران هویت پرداخته‌است.

از دیگر سو، فایزه مرادپور نوده پشنگی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه تبیین تحول هویت جنسیتی و اجتماعی شخصیت‌های زن در داستان‌های سیمین دانشور، به بررسی تغییرات هویتی زنان در آثار دانشور پرداخته‌است. این مطالعه نشان می‌دهد که زنان در این داستان‌ها میان سنت و مدرنیته سرگردان‌اند و تلاش می‌کنند هویت فردی خود را در شرایط متحول اجتماعی و سیاسی بازیابند. پایان‌نامه تحلیل ساختاری و محتوایی جزیره سرگردانی اثر فاطمه مرادی‌پور (۱۳۹۰) نیز به بررسی عناصر داستانی و سبک نگارش دانشور پرداخته و در بخشی از پژوهش، موضوع سرگردانی و بحران هویت شخصیت‌ها را در ارتباط با ساختار داستان تحلیل کرده‌است. همچنین، رقیه کریمی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه نقد و تحلیل رمان ساریان سرگردان، عناصر داستانی این رمان را از منظر نقد فمینیستی بررسی کرده و بر پیام اصلی آن، یعنی جست‌وجوی هویت زنانه، تأکید کرده‌است.

با توجه به نتایج فوق، این حقیقت آشکار می‌شود که تاکنون هیچ پژوهشی به موضوع پدیدارشناسی در رمان جزیره سرگردانی نپرداخته‌است و مقاله حاضر نخستین پژوهشی است که از این منظر به این رمان می‌پردازد.

۴. بحث و بررسی

هرمنوتیک فلسفی گادامر، برخلاف هرمنوتیک کلاسیک که بر بازسازی نیت مؤلف تمرکز داشت، فهم را فرایندی پویا و گفت‌وگویی می‌داند که در آن، معنا از طریق تعامل آموخته‌های پیشین شخصیت‌ها با زمینه‌های تاریخی و زبانی خلق می‌شود (Gadamer, 2004: 300). این نظریه، با تأکید بر آموخته‌های پیشین، گفت‌وگوی هرمنوتیکی و امتزاج افق‌ها، چارچوبی عمیق برای تحلیل تعاملات شخصیت‌ها در جزیره سرگردانی فراهم می‌کند. در هستی‌شناسی (Ontology) او، پیوند میان فهم و وجود در بستر تاریخ و زبان تحقق می‌یابد (Dostal, 2022: 42). او نظریه آمیختگی افق‌ها را گسترش داد، جایی که گفتگو (Dialogue)، معنا را نگاه می‌دارد (Dostal, 2022: 45). او با نقد روش‌گرایی علمی (Scientific Methodology) که در پی رسیدن به یک حقیقت ناب و بی‌واسطه است، نشان داد که هر فهمی درون یک سنت شکل می‌گیرد و فهم متون یا پدیده‌ها، چیزی جز مشارکت در گفت‌وگوی بی‌پایان تاریخ نیست (Gadamer, 2004: 278). حقیقت، چنان‌که گادامر نشان می‌دهد، در جریان گفت‌وگو و در مواجهه افق‌ها زاده می‌شود (ibid: 312). فهم حاصل مشارکت در گفت‌وگویی است که در آن، زبان همواره فراتر از قصد اولیه مؤلف حرکت می‌کند. در این میان، متن، همچون رخدادی زنده، در هر مواجهه جدید، امکان تازه‌ای از معنا را آشکار می‌سازد (Dostal, 2022: 87). فهم در متونی همچون رمان، فرایندی است که در آن شخصیت‌های رمان از طریق گفت‌وگو، متن جهان پیرامون خود را تأویل می‌کنند. این فهم، درک خواننده از متن نیست، بلکه بازسازی معنای جهان توسط شخصیت‌ها در بستر تعاملات زبانی و فرهنگی است (Gadamer, 2004: 300) در چنین دستگاهی، هرمنوتیک فلسفی علاوه بر تفسیر متون، به فهم جهان و انسان گسترش می‌یابد. در این فرایند پیش‌بینی‌ها، موانعی بر سر راه فهم نیستند، بلکه شرایط امکان آن هستند؛ زیرا ما همواره از درون یک پیش‌زمینه تاریخی و زبانی به جهان می‌نگریم. از این رو، گفتگو، تنها میان افراد رخ نمی‌دهد، بلکه میان افق‌های تاریخی، میان سنت و نوآوری، میان متن و خواننده و میان گذشته و حال نیز جریان دارد (Gadamer, 2004: 379).

این تحول در پدیدارشناسی که با گادامر به اوج خود رسید، چشم‌اندازی تازه در فلسفه، علوم انسانی و نقد ادبی گشود. او نشان داد که حقیقت، نه در انزوا و نه در روش‌های علمی صلب، بلکه در دیالوگ، در لحظه برخورد افق‌ها، امکان ظهور معنای تازه‌ای را فراهم می‌آورد و پدیدار می‌شود. چنین برداشتی، تفسیر را از تلاش برای کشف معنای نهایی به فرایندی بی‌پایان از مواجهه زنده با متن‌ها، سنت‌ها و تاریخ بدل می‌کند؛ فرایندی که در آن، هر پرسش تازه، حقیقتی تازه را رقم می‌زند. در ادامه به معرفی مؤلفه‌های دیدگاه او با بازتابانی مصادیق آن در رمان جزیره سرگردانی می‌پردازیم:

۴-۱. پیش‌بینی در جزیره سرگردانی

گادامر در نظریه هرمنوتیک فلسفی خود نشان می‌دهد که فهم همواره درون شبکه‌ای از آموخته‌های پیشین شکل گرفته در سنت، زبان و تجربه زیسته تاریخی رخ می‌دهد (ibid: 278). در فرایند یادگیری تجربه جدیدی رخ می‌دهد که حاصل درک است نه خود درک که می‌تواند به پیش‌بینی‌هایی منجر شوند. در جزیره سرگردانی، این مسئله از طریق تقابل شخصیت‌هایی که هر یک حامل افق‌های فکری و اجتماعی متفاوتی هستند، بازنمایی می‌شود. سلیم، مراد، مادر هستی، مامان عشی و هستی، هریک نماینده

نوعی نگاه خاص هستند که از آموخته‌های پیشین فرهنگی و اجتماعی دوران خود نشئت گرفته و به پیش‌بینی‌هایی دربارهٔ حقیقت، اخلاق، هویت و سرنوشت جامعهٔ ایرانی منجر شده‌است.

سلیم، حامل نوعی آموخته‌های پیشین عرفانی است که در آن، جهان مادی به‌عنوان حجاب حقیقت تلقی می‌شود و تنها راه رهایی، بازگشت به باطن و گسستن از ظواهر فریبندهٔ زندگی دنیوی است. این آموخته‌های پیشین که در سنت فکری او ریشه دارد، او را به پیش‌بینی دربارهٔ سرنوشت بشر و ماهیت زندگی مدرن سوق می‌دهد. از دیدگاه او، جهان مدرن علاوه بر اینکه عرصه‌ای برای پیشرفت نیست، میدان سقوط و انحطاط است و تنها راه رهایی، رجوع به عالم معناست. به اعتقاد او «این روزگار سیاه به انتها می‌رسد و بشر از آن روسفید بیرون می‌آید. عالم غیب و شهادت در قرآن هم هست» (دانشور، ۱۳۹۷: ۳۴).

این نگاه، برخاسته از یک آموختهٔ پیشین کلان در اندیشهٔ عرفانی اسلامی است که جهان را به دو ساحت ظاهر و باطن تقسیم می‌کند و حقیقت را فراتر از تجربهٔ عینی، در سیر و سلوک درونی جست‌وجو می‌کند (ابن عربی، ۲۰۱۰: ۱۱۲). چنین نگرشی، سلیم را به نوعی پیش‌بینی دربارهٔ بحران‌های اجتماعی سوق می‌دهد تا مشکلات جامعهٔ معاصر را ناشی از ساختارهای اجتماعی و تاریخی نداند و نتیجهٔ بریدگی از حقیقت معنوی قلمداد کند. این آموخته‌های پیشین، در نگاه سلیم بر جایگاه زن نیز اثرگذار است. در تفکر او، زن باید در چارچوب نظم دینی و اخلاقی تعریف شود. شرط ازدواج او با هستی، رعایت پوشش اسلامی است: «با هستی به شرطی ازدواج می‌کند که حجاب اسلامی را رعایت کند» (همان: ۳۸). این پیش‌بینی برخاسته از سنتی است که زن را در مقام یک فرد مستقل نمی‌بیند که حق داشته باشد پوشش خویش را انتخاب کند. چنین نگاهی، حاصل آموخته‌های پیشینی است که در طول تاریخ، هویت زن را در اجتماع تعریف کرده‌است.

در نقطهٔ مقابل سلیم، مراد قرار دارد که طرز تفکر او متأثر از آموخته‌های ماتریالیستی و مارکسیستی است. او برخلاف سلیم، هیچ جایگاهی برای عرفان در تحلیل مسائل اجتماعی قائل نیست (Calhoun, 1988:67)؛ و تمام پدیده‌های فرهنگی و تاریخی را در چارچوب مبارزهٔ طبقاتی و سلطهٔ استعماری تفسیر می‌کند (ibid:112). این آموخته‌های پیشین، او را به پیش‌بینی دربارهٔ ریشهٔ مشکلات جامعهٔ ایرانی سوق می‌دهد؛ به گونه‌ای که تمام بحران‌های فرهنگی را ناشی از سلطهٔ استبدادی و استعماری می‌داند و هرگونه نگرش عرفانی یا اخلاقی را به‌عنوان ابزار سرکوب معرفی می‌کند. به اعتقاد او «این غمنامهٔ گسترده و وسیعی که ادبیات ما را تشکیل می‌دهد، به‌جز موارد استثنایی، زادهٔ فرهنگ استبدادی و در زمانهٔ ما زادهٔ فرهنگ استبدادی استعماری ماست و ابهام واقعیت که گاه به حد کابوس‌زدگی می‌رسد و گاه به حد نمادگرایی» (دانشور، ۱۳۹۷: ۶۴). در اینجا، مراد از دو آموختهٔ پیشین کلیدی بهره می‌گیرد: نخست، این باور که تاریخ ایران همواره تحت سلطهٔ استبداد بوده‌است و دوم، این تصور که هر نوع ابهام در بیان هنری یا ادبی، بازتابی از این استبداد است. این نگرش که در سنت چپ‌گرایانهٔ قرن بیستم ریشه دارد، باعث پیش‌بینی مراد دربارهٔ بخش‌هایی از سنت فرهنگی می‌شود. مراد، با تکیه بر این آموختهٔ پیشین، نتیجه می‌گیرد که هر نوع گرایشی به سنت، میراث فرهنگی نیست و تداوم نظام‌های سرکوبگر است (همان: ۶۶).

علاوه بر این، در جزیرهٔ سرگردانی، یکی از مهم‌ترین جلوه‌های پیش‌بینی‌های اجتماعی، نگاه سنتی به ازدواج است. در این رمان، ازدواج به‌عنوان یک انتخاب فردی مطرح نمی‌شود و به‌عنوان یک تصمیم خانوادگی و اجتماعی مطرح می‌شود که والدین، بیش از خود دختر، در آن نقش دارند. این نگرش، حاصل آموخته‌های پیشین است که زن را به‌عنوان بخشی از سرمایهٔ خانوادگی در نظر می‌گیرد. این امر در مکالمهٔ کشور و مامان‌عشی آشکارا دیده می‌شود: «کشور با چشمان زاغ ریزش نگاهی خریداری به هستی انداخت و از مامان‌عشی پرسید: دخترت را شوهر می‌دهی؟» (همان: ۸).

در این بخش از رمان، زبان مورد استفاده نشان‌دهنده یک آموخته پیشین عمیق اجتماعی است. عبارت «دخترت را شوهر می‌دهی؟» (همان: ۷). بر این فرض استوار است که ازدواج، عملی است که از جانب والدین انجام می‌شود، نه از طریق خود دختر. این نگاه، در سنتی ریشه دارد که دختر کالا و مال پدر به‌عنوان ولی قانونی است؛ به‌گونه‌ای که وظیفه انتقال او از خانواده پدری به خانواده همسر، بر عهده والدین است. این آموخته‌های پیشین، در طول تاریخ ایران و بسیاری از جوامع دیگر، محصول ساختارهای پدرسالارانه بوده‌است که در آن، زنان به‌عنوان سرمایه خانوادگی و ابزاری برای تحکیم پیوندهای اجتماعی تلقی می‌شده‌اند. در چنین چارچوبی، ازدواج یک پیوند عاطفی نیست و نوعی معامله اجتماعی است که در آن، والدین به دنبال یافتن «داماد مناسب» هستند. این مسئله در ادامه گفت‌وگو نیز نمایان است:

«مامان عشی گفت: داماد چه کسی باشد؟ کشور گفت: داماد تو بانک عمران است. تو تلویزیون هم تئاتر خاله سوسکه را او درست کرده بود، ندیدی؟» (همان: ۸). در این گفت‌وگو، معیار انتخاب داماد، فراتر از شخصیت فردی، جایگاه اجتماعی و اقتصادی اوست. این نگاه، برخاسته از آموخته‌های پیشینی است که ارزش زن را بر مبنای جایگاهی که از طریق ازدواج به دست می‌آورد، تعریف می‌کند. این آموخته‌های پیشین، در بسیاری از جوامع سنتی وجود داشته‌است و تحلیل‌های تاریخی نیز نشان می‌دهد که در دوره پهلوی و حتی پس از آن، هنوز بسیاری از خانواده‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای در ازدواج دختران خود داشتند (صادقی، ۱۳۹۷: ۴۷). چنین ساختاری، زنان را در موقعیتی قرار می‌دهد که در آن، سرنوشتشان از جانب خانواده و جامعه تعیین می‌شود.

۴-۲. گفتگو در جزیره سرگردانی

گادامر در نظریه هرمنوتیکی خود، گفت‌وگو را علاوه بر اینکه ابزاری برای انتقال اطلاعات می‌داند، امکانی برای هم‌فهمی، امتزاج افق‌ها و بازسازی حقیقت در بستر تعامل انسانی تلقی می‌کند. هرمنوتیک فلسفی او بر این اصل استوار است که فهم، فرایندی دیالکتیکی است که در آن، آموخته‌های پیشین افراد در مواجهه با دیدگاه‌های دیگر بازاندیشی شده‌است و از طریق گفت‌وگو به خلق معنای نوین منجر می‌شود (Gadamer, 2004: 367). این رویکرد، گفت‌وگو را بستری برای تحول آگاهی و خلق حقیقت در فضای تعاملی می‌داند. از دیدگاه او، هر گفت‌وگوی حقیقی ناظر بر به چالش کشیدن پیش‌بینی‌های طرفین و گشودگی نسبت به افق دیگری است؛ امری که تنها در شرایطی میسر می‌شود که دو سوژه برای درک و تغییر افق خود به گفت‌وگو وارد شوند. (Gadamer, 2004: 297). این نگاه به گفت‌وگو با منطق گفت‌وگویی میخائیل باختین شباهت دارد که بر چندآوایی و تعامل ایدئولوژی‌های متضاد تأکید می‌کند (Bakhtin, 1981: 342). با اینحال، گادامر بر امتزاج افق‌ها و خلق فهم مشترک تمرکز دارد، در حالی که باختین بر حفظ تنش و تکرار آواها تأکید می‌ورزد (Bakhtin, 1981: 345). این تمایز، تحلیل گفت‌وگوهای جزیره سرگردانی را غنی‌تر می‌کند و نشان می‌دهد که رمان جزیره سرگردانی سیمین دانشور بستری غنی از گفت‌وگوهای جدلی، استدلالی و تفسیری است که در دو گونه کلی می‌توان آن‌ها را جای داد:

۴-۲-۱. گفت‌وگوهای افق‌ها منتهی نمی‌شوند

نخستین دسته از گفت‌وگوها در رمان، مواردی است که در آن‌ها یکی یا هر دو طرف با پیش‌بینی‌های تثبیت‌شده و تعصب‌آمیز وارد می‌شوند و در نتیجه به‌جای امتزاج افق‌ها، گفت‌وگو به تقابل و شکست منتهی می‌شود. در تمام این نمونه‌ها، یا یک طرف حاضر به پذیرش افق دیگری نیست، یا ساختار گفت‌وگو از ابتدا به گونه‌ای است که فضای امتزاج را بر نمی‌تابد. آنچه از نظر گادامر

شرط گفت‌وگوی اصیل است، یعنی آمادگی برای اصلاح افق خود، در این موارد نقض شده و جای خود را به استدلال‌های معیوب، مغالطه‌های عاطفی و سلطه پیش‌بینی داده‌است (ibid: 298).

در این رمان گفت‌وگوی میان استاد دانشگاه و دانشجویان معترض نمونه‌ای بارز از گفت‌وگوهایی است که به هم‌جوشی افق‌ها منتهی نمی‌شوند. استاد که تلاش دارد اقتدار خود را تثبیت کند، برای اثبات جایگاه خویش استناد به نوعی سرمایه نمادین می‌کند که در افق دانشجویان امروز ارزشی ندارد. او به‌جای درک پرسش‌ها و دغدغه‌های نسل جدید، تنها از جایگاه قدرت و تجربه شخصی سخن می‌گوید. دانشجویان نیز از موضعی طعنه‌آمیز و بدون میل به درک متقابل، او را نقد می‌کنند. آنجا که یکی از آنان کنایه می‌زند که «استاد، تساهل و تمدن را عملاً به‌عنوان درس آخر به ما یاد دادند» (دانشور، ۱۳۹۷: ۹۸)، ما شاهد شکلی از مغالطه طعنه‌محور هستیم که به‌جای استفاده از مسیر عقلانی از راه تمسخر به زیر سؤال بردن اقتدار استاد می‌پردازد. این نوع جدل، به‌جای شکل‌گیری فهمی نو، به تنش و انقطاع گفت‌وگو منجر می‌شود، چراکه افق‌ها با هم تعامل ندارند و تصادم می‌کنند. در بخش دیگر رمان، هنگام گفت‌وگوی میان مهرماه و سیمین نیز شاهد نوعی تقابل شدید میان احساسات سرکوب‌شده و عقل‌گرایی خنثی هستیم. مهرماه که از رفتار فرزندش آزرده‌است، سیمین را عامل گمراهی او می‌داند و با عباراتی آمیخته به خشم، قضاوت و نفرین به او می‌تازد (همان: ۱۳۲) و آمادگی لازم برای پذیرش دیدگاه دیگری را ندارند. سیمین با رویکردی عقلانی، بر مسئولیت فردی تأکید می‌کند؛ اما مهرماه به دلیل غلبه احساسات، قادر به پذیرش دیدگاه او نیست. این ناتوانی، ریشه در فقدان آموخته‌های پیشین مشترک دارد که گفت‌وگوی هرمنوتیکی را مختل می‌کند. مهرماه به‌جای استدلال، به بیان رنج شخصی روی می‌آورد که به‌جای خلق فهم مشترک، گفت‌وگو را به بن‌بست می‌کشاند (دانشور، ۱۳۹۷: ۱۳۵). این رفتار، مانع از تحقق شرط گادامری پذیرش دیدگاه دیگر می‌شود (Gadamer, 2004: 305).

علاوه بر این، گفت‌وگوی سلیم و هستی درباره مارکسیسم نیز به‌رغم شروعی جدلی، در زمره این دسته از گفت‌وگوها قرار می‌گیرد. سلیم که مدعی مطالعه دقیق مارکسیسم است، هستی را به «مارکسیست‌نمایی» متهم می‌کند، بی‌آنکه تلاش کند تجربه زیسته او را بفهمد. او با لحنی بازجویی‌وار می‌پرسد: «پس زندان هم رفته‌اید؟ چرا؟» (همان: ۷۵). این شیوه پرسش که به‌جای دیالوگ بر تقبیح و تحقیر تکیه دارد، نمایانگر نوعی مغالطه پرسش‌های جهت‌دار و تحقیرکننده است. در پاسخ، هستی از اعتصاب اعتراضی دانشجویی سخن می‌گوید (همان: ۷۷)؛ اما سلیم، به‌جای واکاوی معنای این کنش، همچنان بر ناتوانی فکری او پافشاری می‌کند. حتی وقتی هستی می‌کوشد نشان دهد که کنش سیاسی او محصول تجربه است نه فقط تقلید، سلیم با استهزای «روشنفکران بی‌ریشه» گفت‌وگو را به نقطه انسداد می‌رساند (همان: ۸۱).

گفت‌وگوی هستی و مادر بزرگ درباره مصدق نیز از همین گونه گفت‌وگوهاست. مادر بزرگ که از نسل ملی‌گرایان است و به دکتر مصدق دلبستگی عاطفی دارد، او را تجسم شرافت سیاسی می‌داند (همان: ۱۰۴). تعلق سیاسی او به نهضت ملی است و مصدق را هم در مقام یک سیاست‌مدار و همچون نماد اخلاق و آزادی می‌ستاید (همان: ۱۰۵). درمقابل، هستی با نگاهی واقع‌گرایانه‌تر و انتقادی، می‌گوید شاید اگر مصدق از ایده‌آلیسم خود کوتاه می‌آمد، نتیجه بهتری می‌گرفت؛ اما این گفت‌وگو نیز به‌جای آنکه به تبادل افق‌ها بین‌نسلی بینجامد، به دلیل تأکید هر طرف بر دیدگاه خود، در نهایت گره‌گشایی ایجاد نمی‌کند. مادر بزرگ با قطعیت از ارزش مصدق دفاع می‌کند، بدون آنکه فضای پذیرش نگاه انتقادی هستی را فراهم کند. اینجا نیز به‌جای دیالکتیک گادامری، با مونولوگ‌های پی‌درپی مواجهیم (همان: ۱۰۶).

۴-۲-۲. گفت‌وگوهایی که به امتزاج افق‌ها منتهی می‌شوند

از نظر گادامر، گفت‌وگو نه جدالی برای پیروزی، بلکه رخدادی است که در آن، حقیقت نه در تملک ما، بلکه در فضای بینابینی گفت‌وگو زاده می‌شود (Gadamer, 2004: 368). در رمان جزیره سرگردانی، فضای گفت‌وگویی که در آن معنا خلق می‌شود،

گرچه اغلب ناپایدار است، در برخی صحنه‌ها به صورت اصیل شکل می‌گیرد. این فضا، فهم مشترکی پدید می‌آورد که ریشه در تعامل دیدگاه‌های متفاوت دارد (Gadamer, 2004: 306)؛ آنجا که شخصیت‌ها از مرزهای هویت‌های تثبیت‌شده خود عبور می‌کنند و امکان دگرشدن را برای خود و دیگری فراهم می‌سازند، گفت‌وگوهایی در رمان وجود نشان داده می‌شود که در آن‌ها، طرفین به جای چنگ زدن به مواضع پیشین خود، از گفت‌وگو به عنوان مجرای برای فهم، مشارکت و بازاندیشی استفاده می‌کنند. چنین گفت‌وگوهایی، به تعبیر گادامر، فضای واقعی هرمنوتیکی می‌سازند که در آن، افق‌ها درهم می‌تند و حقیقت نوینی پدید می‌آید (ibid: 306).

گفت‌وگوی هستی با سلیم در مراحل پایانی رمان نمونه‌ای بارز از این نوع گفت‌وگوهاست؛ زمانی که قدرت و سلطه‌گری سلیم تضعیف شد و هستی دیگر در موضع دختر تحت تأثیر نبود، سلیم که در ابتدا قاطع و مطلق‌باور بود، با تردید و نیاز به همدلی ظاهر می‌شود. هستی که به درک عمیق‌تری از روابط انسانی رسیده، امکان امتزاج افق‌ها را فراهم می‌کند. در این فضای شکسته‌شده، زبان از حالت تحکم‌آمیز به سمت تردید، تقاضا و حتی نیاز به همدلی حرکت می‌کند (دانشور، ۱۳۹۷: ۱۸۶). در این مقطع هستی، با سلیم از موضع یک زن مستقل که عاقلانه قادر به تصمیم‌گیری است سخن می‌گوید، نه از موضع قربانی یا مغلوب. در این بخش از رمان برای نخستین بار در این رابطه، طرفین به جای صدور حکم درباره یکدیگر، روایت خویش را با مکث، سکوت و توجه به تجربه دیگری پیش می‌برند. نقطه اوج این گفت‌وگو آنجاست که سلیم، به جای آنکه موضع عقلانیت سابق خود را تحمیل کند، از تنهایی، بی‌پناهی و گم‌گشتگی‌اش می‌گوید (همان: ۱۹۳). در پاسخ، هستی نه با طعنه و خشم، بلکه با نوعی پذیرش جدید به او می‌نگرد و به او قول می‌دهد که اگر نزد او برگردد، خالص خواهد بود. نقل قول زیر را از زبان هستی بنگرید: «بدانید، اگر به سوی شما آمدم با تمام روح و جسم و قلبم خواهم آمد» (همان: ۱۹۵).

۴-۳. هم‌جوشی افق‌ها در جزیره سرگردانی

گادامر در نظریه خود، فهم را نه امری منفصل و ایستا، بلکه فرایندی دیالکتیکی می‌داند که در آن، افق‌های مختلف فکری، فرهنگی و تاریخی در گفت‌وگویی پویا به یکدیگر نزدیک می‌شوند و ساختار معنایی جدیدی را می‌آفرینند (Gadamer, 2004: 302). این فرایند که او آن را هم‌جوشی افق‌ها (Fusion of Horizons) می‌نامد، بر آمادگی برای پذیرش دیدگاه‌های متضاد تأکید دارد، به این معنا که فرد تنها از طریق تعامل و گفت‌وگو با افق‌های دیگر می‌تواند از مرزهای فکری خود فراتر رود و به فهمی جامع‌تر از واقعیت دست یابد (ibid: 267). گادامر معتقد است که فهم شخصیت‌ها نتیجه تعامل آموخته‌های پیشین آن‌ها با زمینه‌های زبانی و فرهنگی است، نه بازسازی نیت مؤلف. جزیره سرگردانی، با نمایش تعاملات شخصیت‌ها میان سنت و مدرنیته، عقل و عرفان و ایدئولوژی‌های متضاد، بستری غنی برای تحلیل فرایند فهم گفت‌وگویی و امتزاج افق‌ها فراهم می‌کند (Gadamer, 2004: 304). این رمان بازتابی از سرگردانی شخصیت‌ها در مواجهه با دیدگاه‌های متناقض است. برخی مانند مراد در باورهای خود ثابت می‌مانند؛ اما هستی از طریق گفت‌وگو در بخش‌هایی از رمان به فهم جدیدی دست می‌یابد؛ هرچند در گفت‌وگوی او با سلیم، امتزاج افق‌ها به دلیل مقاومت سلیم ناقص می‌ماند (دانشور، ۱۳۹۷: ۱۸۶). این فرایند در شخصیت هستی در چند مرحله تحقق می‌یابد:

۴-۳-۱. از انکار تا پذیرش معنویت

یکی از مهم‌ترین عرصه‌های هم‌جوشی افق‌ها در این رمان، مواجهه هستی با دو دیدگاه متضاد درباره عرفان است. او در ابتدا به شدت تحت تأثیر عقلانیت مدرن است و عرفان را در تقابل با پیشرفت اجتماعی می‌بیند؛ اما در مواجهه با تجربه معنوی سلیم،

درمی‌یابد که عرفان صرفاً به معنای انفعال نیست، بلکه می‌تواند نوعی شیوهٔ ادراک جهان باشد که فرد را به تأملی عمیق‌تر دربارهٔ هستی و موقعیت خود سوق می‌دهد. این تحول زمانی آشکار می‌شود که او به گفته‌های سلیم دربارهٔ «عالم غیب و شهادت» گوش می‌دهد و برای نخستین بار، به جای رد صریح آن، در سکوت فرو می‌رود و می‌اندیشد «هستی چیزی نگفت. در دلش موجی از ناآرامی و تردید برخاست؛ اما چشم از پنجره برنداشت. نمی‌خواست با یک کلمه، این تصویر را در ذهن سلیم بشکند» (دانشور، ۱۳۹۷: ۳۴).

هم‌جوشی افق‌ها در ذهن هستی تنها در پذیرش عرفان خلاصه نمی‌شود. او هم این بعد از تجربهٔ انسانی را درمی‌یابد و هم بر عقلانیت و تفکر انتقادی پایبند است. در جایی دیگر، او در گفت‌وگو با مراد دربارهٔ نقش ایدئولوژی در جامعه، به این نتیجه می‌رسد که «هیچ ایدئولوژی کاملی وجود ندارد» (همان: ۲۷). در این نقطه، هستی نه عرفان را مطلقاً می‌پذیرد و نه ایدئولوژی را به‌طور کامل رد می‌کند، بلکه در میان این دو، به درکی متعادل‌تر و چندلایه‌تر از واقعیت می‌رسد که بازتابی از فرایند هم‌جوشی افق‌ها در ذهن اوست.

۵. از تقابل با سنت تا درک گزینشی آن

کشاکش میان سنت و مدرنیته، یکی از مهم‌ترین بحران‌های فکری هستی در طول رمان است. در ابتدا، او به‌شدت منتقد سنت‌های خانوادگی است، به‌ویژه نگرشی که ازدواج دختر را به‌مثابهٔ نوعی معاملهٔ خانوادگی در نظر می‌گیرد. نمونهٔ روشن این مسئله را می‌توان در صحنه‌ای مشاهده کرد که کشور، یکی از آشنایان، با نگاهی کالایی دربارهٔ ازدواج او صحبت می‌کند (همان: ۸). هستی در برابر این نگرش مقاومت می‌کند و در ابتدا، آن را به‌طور کامل رد می‌کند و می‌گوید «باید مرا همان‌طور که هستم قبول کند، نمی‌خواهد چه بهتر!» (دانشور، ۱۳۹۷: ۷۵)؛ اما با گذر زمان، او درمی‌یابد که سنت لزوماً نقطهٔ مقابل آزادی نیست و می‌توان میان این دو، راهی میانه یافت. به همین دلیل هنگامی که سلیم دربارهٔ کارکردن زن در بیرون از منزل با صراحت مخالفت می‌کند، چنین می‌گوید: «شما جوان برازنده، بسیار هوشمند هستید و زنتان را چه کار بکنند، چه کار نکنند، استثمار نمی‌کنید» (همان: ۹۸) در جایی که او دربارهٔ جایگاه زن در خانوادهٔ خود تأمل می‌کند، متوجه می‌شود که برخی از عناصر سنتی، ستمگرانه نیستند و می‌توانند به‌عنوان بخش مهمی از هویت فرهنگی حفظ شوند: «شاید بعضی از این رسم‌ها چیزهایی بودند که آدم را به هم نزدیک‌تر می‌کردند» (همان: ۱۱۵). این تحول فکری، نشان‌دهندهٔ فرایند هم‌جوشی افق‌هاست که در آن، فرد نه سنت را مطلقاً رد می‌کند و نه مدرنیته را کاملاً می‌پذیرد، بلکه در میان این دو، درکی تازه و پیچیده‌تر به دست می‌آورد.

۶. از عشق آرمان‌گرایانه تا شناخت واقع‌گرایانه

هم‌جوشی افق‌ها را می‌توان در روابط عاطفی هستی نیز مشاهده کرد. در ابتدا، او نگاهی آرمان‌گرایانه به عشق دارد و می‌پندارد که یک رابطهٔ عاشقانه باید کامل و بی‌نقص باشد؛ اما تجربهٔ ازدواجش با سلیم، این تصویر ایدئالیستی را تغییر می‌دهد. پس از این تجربه، او به این نتیجه می‌رسد که «عشق، بدون درک متقابل، چیزی جز توهم نیست» (همان: ۴۸). این لحظهٔ آگاهی، نقطه‌ای کلیدی در فرایند تحول فکری اوست، چراکه نشان می‌دهد او نه به سنت‌های خانوادگی دربارهٔ ازدواج پایبند می‌ماند و نه نگاه مدرن خود به عشق را دست‌نخورده نگه می‌دارد، بلکه به درکی ترکیبی از رابطهٔ انسانی می‌رسد که در آن، هم شور و احساسات مهم است و هم شناخت واقعی از فرد مقابل.

۷- نتیجه‌گیری

از مجموع آنچه درباره بررسی هرمنوتیکی در رمان جزیره سرگردانی بر بنیاد اندیشه گادامر گفته شد، این نتایج به دست آمد که سه مؤلفه اصلی نظریه هرمنوتیکی گادامر در جزیره سرگردانی بازتاب یافته‌است که عبارت است از: پیش‌بینی، گفت‌وگوی هرمنوتیکی و هم‌جوشی افق‌ها.

در بخش پیش‌بینی این نتیجه به دست آمد که آموخته‌های پیشین در جزیره سرگردانی، چارچوبی برای قضاوت‌های شخصیت‌ها فراهم می‌کنند و آن‌ها را به پیش‌بینی‌های خاصی سوق می‌دهند. شخصیت‌هایی مانند مراد، مادر هستی و مامان عشی، درگیر آموخته‌های پیشین ایدئولوژیک، سنتی یا خانوادگی هستند که بر رفتار و قضاوت‌های آنان سایه انداخته‌است. این پیش‌بینی‌ها اغلب مانع درک آزاد و بی‌طرفانه از هستی و موقعیت او می‌شود. این رمان، به شکلی هنرمندانه نشان می‌دهد که چگونه آموخته‌های پیشین اجتماعی، تاریخی و فرهنگی، بدون آنکه آگاهانه درک شوند، در نظام فکری افراد رخنه می‌کنند و قضاوت‌های اغلب آنان را شکل می‌دهند. این مسئله، خود بازتابی از وضعیت جامعه ایرانی در دوران نگارش رمان است؛ جامعه‌ای که در آستانه تحولات فکری و اجتماعی، همچنان درگیر پیش‌بینی‌های تاریخی و فرهنگی خود باقی مانده‌است.

در بخش گفت‌وگو این نتیجه به دست آمد که رمان جزیره سرگردانی سیمین دانشور، صحنه دو گونه متقابل از گفت‌وگوست: گونه نخست که در آن پیش‌بینی، احساسات مسموم، مغالطه و تمایل به سلطه، مانع از گفت‌وگوی حقیقی می‌شود و گونه دوم که در آن با گشودگی به دیگری، خودآگاهی تازه‌ای پدید می‌آید. در روابط هستی با شخصیت‌هایی چون مراد، سلیم و مادر، دیالوگ‌هایی شکل می‌گیرد که در آن‌ها تضارب دیدگاه‌ها و چالش با آموخته‌های پیشین رخ می‌دهد. این گفت‌وگوها بستری برای تحول در نگاه هستی و دیگران فراهم می‌کند.

در جزیره سرگردانی، هم‌جوشی افق‌ها بیش از هر شخصیت دیگری در هستی رخ می‌دهد. او در مواجهه با سنت و مدرنیته، عرفان و عقلانیت، عشق و واقع‌گرایی، پیوسته مرزهای فکری خود را بازتعریف می‌کند و به ادراکی چندلایه‌تر از زندگی دست می‌یابد. این دقیقاً همان فرایندی است که گادامر به آن اشاره دارد؛ فهمی که از طریق گفت‌وگو، تغییر و مشارکت در سنت‌های مختلف حاصل می‌شود، نه از طریق پذیرش مطلق یا طرد کامل. در مجموع می‌توان گفت که جزیره سرگردانی علاوه بر اینکه داستان افراد را روایت می‌کند، بازتابی از گفت‌وگوی تاریخی و فرهنگی ایران با سنت‌ها و چالش‌های مدرنیته است که در بخش‌هایی از داستان، به خلق افقی جدید از معنا می‌انجامد. این رمان از رهگذر ساختار چندآوایی و تأویلی خود، میدانی برای تحقق هرمنوتیک گادامر در عمل می‌گشاید و از این رو، می‌تواند الگویی برای خوانش بینارشته‌ای در پیوند ادبیات و فلسفه باشد.

منابع

- آریامنش، شاهین (۱۳۹۶). سرو سیمین: یادنامه دکتر سیمین دانشور. تهران: انتشارات نگاه.
- ابن عربی، محی‌الدین (۲۰۱۰). الفتوحات المکیه. بیروت: دار صادر.
- ابدالی، آسنا؛ صفری، جهانگیر؛ ظاهری، ابراهیم (۱۴۰۰). «معاصر سازی اشعار کهن در رمان جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان سیمین دانشور». نشریه پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۶۳، صص. ۱۴۱-۱۶۸.
- بش‌دشت، مرضیه؛ صادقی آسیابادی، علی؛ ده‌چشمه، اسماعیل؛ امین، احمد. (۱۳۹۹). «تحلیل دیدگاه‌های عرفانی و تبیین مؤلفه‌های شبه‌عرفانی در رمان جزیره سرگردانی». نشریه تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی دهخدا، شماره ۴۳، صص ۱۹۵-۲۲۲.
- حاجتی، سمیه؛ رضی، احمد (۱۳۹۵). «خوانش پسااستعماری رمان جزیره سرگردانی». نشریه متن‌پژوهی ادبی، شماره ۶۸، صص. ۴۱-۶۵.
- دانشور، سیمین (۱۳۹۷). جزیره سرگردانی. تهران: انتشارات خوارزمی.
- دریانورد، سمیه؛ محمودی، محمدعلی؛ عباسی، محمود (۱۴۰۲). «بحران هویت زنان در دو رمان جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان سیمین دانشور». پژوهشنامه ادب غنایی، شماره ۴۰، صص. ۶۳-۷۶.
- رنجبر، ابراهیم (۱۳۹۳). «واقعیت و تخیل دو مؤلفه هویت‌سازی در سه شخصیت رمان جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان». نشریه تاریخ ادبیات، شماره ۷۴، صص. ۱۱۳-۱۳۳.
- رنجبر، ابراهیم (۱۳۹۸). «سه تفسیر از رمان جزیره سرگردانی». نشریه جستارهای نوین ادبی، شماره ۲۰۴، صص. ۱-۱۷.
- صادقی، رسول (۱۳۹۷). پدرسالاری و چند زنی. تهران: جامعه‌شناسان.
- صفری، جهانگیر؛ ظاهری، ابراهیم (۱۳۹۷). «گفتمان عرفان در رمان جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان». پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت، شماره ۱، صص. ۱۲۹-۱۴۶.
- عاملی رضایی، مریم. (۱۳۸۹). «نقد جامعه‌شناختی رمان جزیره سرگردانی». مطالعات داستانی، شماره ۱، صص ۲۵۱-۲۷۲.
- قنبری، بیتا. (۱۳۹۵). «تحلیل جامعه‌شناختی آثار سیمین دانشور». مطالعات ادبی و اجتماعی، شماره ۲، صص ۵۰-۷۲.
- مرادی، ایوب. (۱۴۰۰). «بررسی سرگشتگی و تصمیم در رمان جزیره سرگردانی براساس اصول روان‌شناسی وجودی (آراء اروین یالوم)». مطالعات داستانی، شماره ۱، صص ۲۵۱-۲۷۲.
- مرادی‌پور، فاطمه. (۱۳۹۰). «تحلیل ساختاری و محتوایی جزیره سرگردانی». پژوهش‌های ادبی و زبان‌شناسی، شماره ۷، صص ۸۷-۱۰۵.
- Bakhtin, M. M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Calhoun, C. (Ed). (1988). *Marxism and the interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press.
- Dostal, R. J. (2022). *The Cambridge Companion to Gadamer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gadamer, H. G. (2004). *Truth and Method*. (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans). London: Bloomsbury Academic.

References:

- Āmeli Rezāyī, Maryam (2010). "Naqd-e jāme'e šenāxtiye romān-e Jazireye Sargardāni" (Sociological Critique of the Novel *Jazire-ye Sargardāni*). *Motāle āt-e Dāstāni*, vol. 1, pp. 251-272. [In Persian].
- Ariyāmaneš, Šāhin (2017). *Sarv-e simin: Yādnāme-ye Doktor Simin Dānešvar* (Silver Cypress: A Commemoration of Dr. Simin Dānešvar). Tehran: Negāh Publications. [In Persian].
- Baš Dašt, Marziyye & 'Ali Sādeqī Āsiyābādi & Esmaeil Deh-češme & Ahmad Amin (2020). "Tahlil-e didgāh-hāye erfāni va tabyin-e mo'allefe-hāye šebh-e erfāni dar romān-e Jazireye Sargardāni"

- (Analysis of Mystical Viewpoints and Explanation of Pseudo-Mystical Components in the Novel *Jazireye Sargardāni*). *Našriyyeye tafsir va tahlil-e motun-e zabān va adabiyāt-e fārsiye Dehxodā*, vol. 43, pp. 195-222. [In Persian].
- Dānešvar, Simin (2018). *Jazire-ye Sargardāni* (Island of Wandering). Tehran: Xārazmi Publications. [In Persian].
- Daryānavard, Somayye & Mohammad-Ali Mahmudi & Mahmud Abbāsi (2023). "Bohrān-e hoviyyat-e zanān dar do romān-e Jazire-ye Sargardāni va Sārebān-e Sargardān-e Simin Dānešvar" (Women's Identity Crisis in Two Novels *Jazire-ye Sargardāni* and *Sārebān-e Sargardān* by Simin Dānešvar). *pažuhešnāme-ye Adab-e qenāyi*, vol. 40, pp. 63-76. [In Persian].
- Ebdālī, Āsenā & Jahāngir Safari & Ebrāhim Zāheri (2021). "Mo'āser sāziye aš'ār-e kohan dar romān-e Jazireye Sargardāni va Sārebān-e Sargardān-e Simin Dānešvar" (Modernizing Ancient Poems in the Novels *Jazireye Sargardāni* and *Sārebān-e Sargardān* by Simin Dānešvar). *Nashriyyeye pežuheš-e zabān va adabiyāt-e fārsi*, vol. 63, pp. 141-168. [In Persian].
- Qanbari, Bitā (2016). "Tahlil-e jāme'e-šenāxtiye āsar-e Simin Dānešvar" (Sociological Analysis of Simin Dānešvar's Works). *Motāle āt-e adabī va ejtemā'i*, vol. 2, pp. 50-72. [In Persian].
- Hājati, Somayye & Ahmad Razyi, (2016). "Xāneš-e pasā-este'māriye romān-e Jazireye Sargardāni" (Postcolonial Reading of the Novel *Jazire-ye Sargardāni*). *Našriyyeye matn-pežuhiye adabi*, vol. 68, pp. 41-65. [In Persian].
- Ibn al-'Arabi, Muhyi al-Din (2010). *Al-Futuhāt al-Makkiyyah*. Beirut: Dār Sāder. [In Arabic].
- Morādi, Ayyub (2021). "Barrasiye sargaštegi va tasmim dar romān-e Jazire-ye Sargardāni bar asās-e osul-e ravān-šenāsiye vojudi (Ārā'-e Ervin Yālum)" (Investigation of Bewilderment and Decision in the Novel *Jazire-ye Sargardāni* Based on Principles of Existential Psychology (Irvin Yalom's Views)). *Motāle āt-e dāstāni*, vol. 1, pp. 251-272. [In Persian].
- Morādipur, Fāteme (2011). "Tahlil-e sāxtāri va mohtavāyi-ye Jazireye Sargardāni" (Structural and Content Analysis of *Jazireye Sargardāni*). *Pežuheš-hāye adabī va zabān-šenāsi*, vol. 7, pp. 87-105. [In Persian].
- Ranjbar, Ebrāhim (2014). "Vāqe'iyat va taxayyol do mo'allefeye hoviyyat-sāzī dar se šaxsiyyat-e romān-e Jazireye Sargardāni va Sārebān-e Sargardān" (Reality and Imagination as Two Identity-Making Components in Three Characters of the Novels *Jazire-ye Sargardāni* and *Sārebān-e Sargardān*). *Našriyyeye tārix-e adabiyāt*, vol. 74, pp. 113-132. [In Persian].
- Ranjbar, Ebrāhim (2019). "Se tafsir az romān-e Jazireye Sargardāni" (Three Interpretations of the Novel *Jazireye Sargardāni*). *Našriyyeye Jostār-hāye novin-e adabi*, vol. 204, pp. 1-17. [In Persian].
- Sādeqī, Rasul (2018). *Pedar-sālāri va čand-zanī* (Patriarchy and Polygyny). Tehran: Jāme'e-šenāsān. [In Persian].
- Safari, Jahāngir & Ebrāhim Zāheri (2018). "Goftemān-e erfān dar romān-e Jazireye Sargardāni va Sārebān-e Sargardān" (Discourse of Mysticism in the Novels *Jazireye Sargardāni* and *Sārebān-e Sargardān*). *Pežuheš-nāme-ye naqd-e adabi va balāqat*, vol. 1, pp. 129-146. [In Persian].

منابع غربی

- Calhoun, C. (Ed). (1988). *Marxism and the interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press.
- Dostal, R. J. (2022). *The Cambridge Companion to Gadamer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gadamer, H. G. (2004). *Truth and Method*. (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans). London: Bloomsbury Academic.